

A GÖRÖG KULTÚRA VILÁGHATALMA ÉS VILÁGJELENTŐSÉGE

Modern embernek az antik kultúrához való viszonyában sajátságos bizonytalanság és ingadozás tapasztalható. Magáénak vallja Rodint, kinek ajkán a görög művészet a dythirambikus csodálat rakétaíait gyújtja ki, de magáénak vallja Oswald Spenglert is, aki megvesztegetően merész és önkényes kultúrfilozófiai konstrukcióval állítja egymással szembe a végtelennel küzdő, modern, fausztii és a csak jelennek élő, szorosan határolt eukleidesi, apollói antik embert. Ugyanakkor, amikor azt látjuk, hogy a történetileg nem érdekelt Amerika szenvedélyes gyűjtéssel veti magát az antik kultúra minden erőforrása után, az antik művelődés szülőföldjén, Európában mindenfelé a humanisztikus nevelés válságáról beszélnek. A természettudományok és a technika csodáinak káprázata mintha megingatta volna az antik kultúra nevelő erejébe vetett hitet. A klasszicizmusnak ezt a bálványát le kell dönteni trónjáról. Száműzni akarják az iskolákból azt a kultúrát, mely több mint két évezreden át példáival az emberiség legnagyobb iskolája volt. A közvéleménynek ezt a követelését a gimnáziumot végzettek közül is sokan támogatják, mert a humanisztikus nevelés nyújtotta ismereteket csak tehertételnek érzik. A modern lélek egyik nagy ismerője, Georg Simmel is arra az eredményre jutott, hogy az antik kultúra nem maradhat a mi modern kultúránk fundamentális tényezője.

E törekvésekkel szemben minden panasz hiábavaló. Az antik kultúrának nincs szüksége védőbeszédre. De elmulaszthatatlan kötelessége mindazoknak akik e törekvések diadalától európai kultúránk jövőjét féltik, keresni megerősödésük okát s komoly vizsgálat tárgyává tenni, minő értéket nyújthat a modern ember számára az antik kultúrával való eleven kapcsolat?

A történeti érzék elapadása a XIX. század második felében a legszenvedőbb hagyományok hitelét is aláásta, s ezzel az antik kultúra értéke is kétségessé vált. A kétségeket a humanisztikus nevelés hibái csak fokozták. Ez a nevelés ahelyett, hogy az antik kultúra szellemi kincseinek termékenyítő élmények útján való gyümölcsöztetésére törekedett és képesített volna, az eszközt céllá minősítve, csak ismereteket nyújtott. A klasszikusok olvasása rendszeren a nyelvgyakorlat zátonyán fennakadt.

De hitelét veszítette az antik kultúra a mai ember szemében azért is, mert ezt a kultúrát, s annak szerepét legtöbbször még mindig a klasszicizmus torzító szemüvegén keresztül látják, mely ezt a kultúrát a maga egészében a klasszikus tökéletesség fogalmával azonosította, s programjával a XIX. század emberét e felülmúlhatatlan mintakép utánzás útján való megközelítésére és föltámasztására ösztönözte. E szellemben fogalmazta meg Winckelmann tanítását: „Der einzige Weg für uns, gross, ja wenn es möglich ist, unnachahmlich zu werden, ist die Nachahmung der Alten“.

Számunkra, akik az antik kultúrát Winckelmannnál és társainál teljesebben és mélyebben ismerjük, ez a kultúra nem a legmagasabb érvényű norma többé, nem utánzandó mintakép, nem is maga a tökéletesség, hanem a tökéletességre való törekvésnek, a haladásnak legnagyobb és legsokoldalubb példatára. A tökéletesség vágyát s a haladás elvét a görögség prometheusi lelke hozta e földre. Az emberi kultúra minden terén ők az első úttörők és kezdeményezők, az örök igazságok első szenvedélyes keresői. A görög embert, Phidiaszt és Platot épp úgy, mint a Keramaikos egyszerű kézművesét a tökéletesség utáni vágy töltötte el. S éppen abban, hogy a görög kultúra példáinak átélése által e törekvés részesei leszünk, hogy a görög Eros egy sugára lelkünkbe száll, s szunnyadó képességeinket munkára serkenti, — ebben van ennek a kultúrának a nagy lélekformáló, nevelő és fölszabadító jelentősége. A készen kapott, tételes igazságnak soha sincsen olyan gyújtó és termékenyítő ereje, mintha az igazság keresésének és fölfedezésének részeseivé leszünk. S a görögök éppen mint az igazság szenvedélyes keresői lettek az emberi kultúra alapvetői. Amíg kultúra egyértelmű lesz a haladás, a tökéletesedés vágyával, addig a görög kultúra termékeinek átélése lesz ennek a vágnak a legnagyobb ébresztője és fenntartója. A fejlődésbe vetett hittel együtt azonban beléoltja ez a kultúra a lelkekbe a hagyomány tiszteletét is. Hiszen a történeti kapcsolódás és értékfelzárkózás minden igazi kultúrának az alapföltétele. A kultúr-érzék a haladásba vetett hiten felül a mult termékenyítő átélésére való képességet is jelenti. A legnagyobb alkotó elmék legnagyobb emelkedésüket e képességnek köszönik. Az egész görög kultúra fejlődésének egyik legfőbb törvénye: az energia megmaradásának elve. A szellemi hódítókat mindenkor nyomon követte a fegyelmezett, iskolázott hadsereg, mely a hódításokat birtokba vette, megtartotta és kiterjesztette. A hagyomány tisztelete a görögségnél együttjárt a sorsdöntő, termékenyítő újítások ösztönös csodálatával és fölszívásával. Az új értékek itt sohasem veszhettek el. Ezer szomjas lélek szedte föl, s ezer kéz ezer változatban népszerűsítette a kincseket. A nagy alkotó elmék nem keresték az ujdonság ingerét, hanem alázatos lélekkel vették át az elődök hagyatékát, hogy általa megerősödvé isten-áldott lélekkel új igazságok fölfedezői és hirdetői legyenek. Polykletos csak ragyogó betetőzése és összefoglalása a sikyoni iskola törekvéseinek, Myron és Pythagoras művészete pedig már ott fakadozik a VI. századi reliefművészet merész rythmikájú mozdulatábrázolásában. A görög lángelméknek megvoltak a prófétáik, akik előre hirdették eljövételüket, s megvoltak az apostolaik, akik átvették és terjesztették tanításaikat. Egy-egy nagy alkotás mint termékenyítő ihlet szárnyal át a lelkeken, s a kisebb tehetségeket is magasba emeli. A konzervatív és produktív erők ez áldásos egyensúlyának a görög kultúra a legnagyobb és legtisztább történeti példája.

A történelem ismétlődést nem ismer. A klasszicizmus utánzásra serkentő, történetellenes követésével, nemcsak a történeti és lélektani igazsággal került ellentétbe, de ellentétbe került az egész görög kultúra alap gondolatával is: a fejlődésbe, a haladásba vetett hittel. A lelkek elnyomójává akarta tenni azt a kultúrát, mely a multban mindenkor, mint a lelkek fölszabadítója, mint a magáraismerés és magáralalás legnagyobb erő-tényezője töltötte be hivatását. Hiszen a görögség történeti megjelenése egyben az emberi szabadság születésnapja. A despotikus Kelet szellemé-

nek zsbibasztó merevségével szemben ez az eleven, ötletes és mozgékony faj az ember testi és lelki fölszabadításával teljesítette világtörténeti küldetését. Gondolkozái, költői és művészei ennek a szabadságnak a problematikusai, hitvallói és legnagyobb fölfedezői. Kánoni érvényű alkotásaik termékenyítő ihletében az alvó tenyészet új életre szökkent, s a néplelkek magukra ismerve és alkotásvágyra ingerelve megmozdultak a távol Kelet-től messze napnyugatig.

Már a Kr. előtti második évezred krétai kultúráját, a történeti görögség e ragyogó ígérétét, a szabadság szenvedélyes szeretete hatja át. Ez a szabadság azonban Kréta népének lelkében a rend és fegyelem normatív ereje nélkül magasabb rendű etikai, nevelő értékévé nem nemesedhetett.

A szabadságnak ez az átértelmezése, s vele a szabad létre hivatott európai ember megteremtése a történeti görögség műve. Ennek az ember-típusnak a tiszta és világos megfogalmazása nemcsak a gondolkodás, hanem a művészet történetében is sorsdöntő és megváltó cselekedet volt. Azok a görög szobrászok, akik az emberi alak egyiptomi felfogásával szakítva a szervesetlen, akarattalan tömeg passzív statikája helyébe a szerves, akarattól áthatott test aktív statikáját iktatták, a szabadságnak épp oly örök időkre szóló úttörő munkásai, akár a jón filozófia atyamesterei: Thales és Anaximandros. Egyben első hitvallói annak a görög felfogásnak, mely szerint az emberi test, mint az akaratkultúra nemes hajtása kapja meg etikai értékét és példaadón nevelő jelentőségét. A görög kultúra minden alkotását a győzni képes szabad akarat hite járja át. Ez a sajtáságos görög hit teremtette meg a Herakles- és a Daphnis-mondát, s a sokratesi filozófiának is ez az alapja. A görögség a test és a lélek divergenciáját, az akarat válságát és kínját nem ismerte. Ez a kultúra a test és a lélek egyenlő méretezésével dolgozott. A művészek alkotásaikban az indulat és akarat sorát a testhez szabták. A testnek és a léleknek ez a harmóniája az antik kultúra bukásával megszűnt. A szakadás a legélesebben érezhető a gótikus és a barokk művészet termékein, de megvan az annyira kiegyenlítettnek hirdetett renaissance művészetben is. Éppen a testnek és léleknek ez az elágazódása az, ami által Ghiberti, Donatello, Botticelli és társaik érzésben és felfogásban annyira eltávolodtak a görög művészettől. Michelangelóról pedig, aki Szent Péter-templomtervéről maga mondta, hogy benne Pantheont forrasztotta a Konstantinus bazilikára, joggal jegyezheték meg, hogy szobraiban a belvederei torzót a gótika szellemével töltötte meg. Ez a divergencia az oka annak, hogy az egész újabbkori művészet az antikkkal szemben lelki habitusában és kifejezésében bonyolultabbnak látszik, s ez a magyarázata annak, hogy e divergencia hiányát a modern ember könnyen hajlandó fogyatékoságnak minősíteni. Így érthető meg a barokk lelki örökségével telt klasszicisták tévtanítása a görög „lelketlen” szépségről.

Pedig ha a görög művészet csak lelketlen szépségek példatára volna, akkor a hozzá való igazodásnak nem lehetne termékenyítő ereje. Aki a görög kultúra alkotásaiban csak a formai megoldás tökéletességét látja, mint a klasszicizmus esztétikája, abból az ez alkotások termékenyítő átélésére való képesség hiányzik. Bárminő furcsán hangozzék is, mégis kétségtelen, hogy Canova és Thorwaldsen számára az antik művészet illetésének nem volt meg az a fölszabadító, élményszerű jelentősége, aminek a gótika mesterei, Michelangelo vagy Rodin magukraismérésüket köszönték.

Az átélést itt tudatos, programszerű csodálat helyettesítette. A görög kultúra alkotásaiban forma és tartalom elválaszthatatlan egységbe forr össze. Egy nagyrahivatott faj lelkében termett legnagyobb és legmélyebb etikai és szellemi értékek kaptak bennük általános érvényű fogalmazást. A művészi alkotások etikai, nevelő szerepét és jelentőségét a görögök mindenkor hangoztatták és nagyratartották. Aristophanes szerint a költő igazi hivatása, hogy az államban az embereket jobbakká és nemesebbé tegye. Aristotelesnél pedig az éthographos a legnagyobb elismerést jelenti. Oly művészeket illet meg ez a jelző, akik alkotásaikban az önfegyelem által kifejlesztett akaratkultúrának az átlagos méreteket meghaladó példaképeit állítják elének. A görög kultúra a test és a lélek harmónikus kiképzésén nyugodott. A szenvedélyek hatalmát nem ismerő önuralom, a mérséklet, a külső és belső rendtartás a görög lelki kultúra eszménye. Ennek a szolgálatába szegődik a művészet, mely megmutatja, minőnek kell lennie az embernek. Ebben az értelemben a művészet az ideálokat, a tökéletesség utáni vágyat szemléltető élmények útján élesztve és ébrentartva a görögség nagy nevelője lett. A görög atlétaszobrok a szentélyekben ugyanannak az eszményhitnek az eleven erejét hirdették, melyről a költők szóltak, a bölcsök tanítottak, s amelynek tételei ott ragyogtak a delphii Apollo-templom homlokzatán. Egy kultúra, melynek egységes, faji lélekből fakadt és faji öntudat által táplált eszményhite még a kisebb tehetségeket is fölemelte és csodákra képesítette, mely az élet hajszálereibe is beszívárgott, — minő példa és tanulság ez éppen számunkra, kikből a lelki egység és az eszményhit annyira hiányzik!

Aki meg akarja tanulni, hogy a művészet értékelésének nem a természethez való viszony a legfőbb mértéke, annak számára is a görög művészet a termékenyítő tanulságok egész sorát szolgáltatja. A művészet a görögség felfogása szerint nem utánzás, hanem teremtés. Teremtés, mely az ember s a lét lényegét, igazi értelmét koncentrált tisztaságban s kinyilatkoztatásszerű világossággal állítja elének. Művészet, mely ezt nem teszi, mely mögött világszemlélet és világnézet dynamisa nem áll, játsszék bármily virtuozitással az ellesett formákkal, megszűnt lelki hatalom lenni. A görög művészet nagy mesterei sohasem tapadtak a valósághoz. Őket is, mint Platont, látóvá tette a sóvárgás az örök szépség felé, melynek csodás titkait lelkük a teremtés szent hevéletével kereste és ostromolta. Μεθ' ἰέπου πνεύματος — mint Platon mondaná. Ez a kor a szolgálai másolást és utánzást, a tömegrenyhesség átkát nem ismerte, hanem minden téren a tehetségek és képességek csodálatos értékpazarlásával dolgozott. A görög művészek a legegyszerűbb, legmindennapibb tárgyat a feldolgozás által mindenkor kinyilatkoztatásszerű élménnyé tudták tenni. A görög műalkotás nemcsak a szemre hat, hanem egyben világnézet és erkölcsi felfogás kifejezése. Hit és meggyőződés árad róla felénk, mely hitre és meggyőződésre nevel. S éppen ennek a hitnek és meggyőződésnek az ellenállhatatlan varázsa, nem pedig a külsőleg megközelíthető tudás volt az az erő, mely a görög művészetet világhatalommá tette.

Igen, a görög kultúra csodálatos értéktermelésével és példaadásával már életében világhatalommá lett, s mint a népek öntudatraébredésének és magáraismerésének eszköze, már életében világjelentőségre tett szert. Perikles a zenitjére hágott faji öntudat ihletében államférfiúi éleslátással ismerte föl a görögség világtörténeti hivatását, midőn híres halotti beszé-

dében büszkén hangoztatta, hogy a görög nép szabadságban fogant kultúrájával az összes népek tanítója lett. S a görögség erre a szerepére már a Kr. e. VII. században fölkészült, midőn fürge rajokban megszállva a Földközi tenger partvidékeit a phoenikiai ipar és kereskedelem hatalmát véglegesen megtörte. Leleményességük és formaérzékük hamarosan úrrá lett az összes hadállásokon. Itália és Karthago sírleletei egyaránt tanuskodnak a görög import rohamos térfoglalásáról. De a görög faj istenáldott képességei az ősi Keletet is hódolásra készítetik. Sanherib asszir fejedelem a monumentális görög építészet első próbálkozásai idején már építkezéseinekél görög kőfaragókat foglalkoztatott. Phoenikia királyai az V. század elejétől kezdve Egyiptom helyett görög műhelyekben rendelik meg szarkofágjaikat. A görög kultúra az ellenséges Perzsiában it tárt kapukra talált. A királyok susai palotájukat a görög ötvösművészet remekeivel ékesítik, s Polykletos egyik tanítványa, Telephanes egész életét szolgálatukban töltötte. A satrapák udvarában megtelepedett görög művészek pedig az új környezetben hajlékony szellemükkel egy sajátos módon kevert, felfogásban perzsa, de formakezelésben görög művészi stílusnak lesznek megteremtői, melynek hatása a perzsa építészet és szobrászat emlékein is érezhetővé válik. Ugyanaz az ötletes simulékonyság és alkalmazkodási képesség segítette elő a görög kultúra gyökérverését a Fekete tenger északi partjain, hol már a Kr. e. VI. század első feléből való skytha leleteken jón elemek erőteljes beszüremlését állapíthatjuk meg, s nyomukban a helyi képzelet zavaros vonalcsavarodásaiba tisztultabb, szerves életérzés költözik. A IV. század második felétől kezdve a skytha tumulusok fölszerelése már tisztára görög. S jellemző, hogy ezek a szűk látókörrel meggyanusított (Spengler), idegenbe szakadt görögök ezüst edényeik domborművein a skythákról s az északi Oroszország nomádjairól Herodotos és Hippokrates leírásait felülmúló etnikai jellemképeket hagytak reánk. Phrygia és Lykia is hamarosan jón kultúrterületté lett. A sírtornyok és szarkofágok reliefdíszét görög mesterek faragják. Az Itáliában megtelepedett etruszkok faji művészete pedig a görög formaérzék életadó melegében érlelődött.

Nagy Sándor népe, a kemény és harcias makedónok már a Kr. e. V. század folyamán szoros kapcsolatba kerültek a görög kultúrával. Archelaos király udvarában egész sora fordul meg a görög szellemi élet kiválóságainak, közöttük Thukydides, Agathon és Euripides, aki élete utolsó, költői sikerekben gazdag éveit itt tölti el. Itt írja az aulisi Iphigeniát, melyben büszkén kiáltja világgá a görög faji öntudat alaptételét: „a barbár szolga, de Hellasz népe, az szabad!” Néhány évtizeddel később Isokratesnél ez az öntudat faji jellegét már elveszti, s tisztára kultúröntudattá lesz. A görögség szerinte nem a faj, hanem a kultúra közösségét jelenti.

Aristoteles lánglelkű tanítványa, Nagy Sándor, Isokrates szellemében járt el, midőn világhatalmi koncepcióját nem a görög fajnak, hanem a görög kultúrának — történetileg az előző századok által már igazolt — mindenható erejére építette föl. Napoleon is a francia kultúra erejébe vetett hittel indult világhódító útjára, miután e kultúra formakincse már előzőleg európszerte fölszívódott, s még a konzervatív Keletet is karjaiba zárta, amint ezt a skutari temető síremlékeinek ornamentikája is igazolja. A hellenizmus korában a görög épp úgy világnyelv lett, mint a francia a XVIII. században. Fülöp és Nagy Sándor kancelláriájának görög volt a hivatalos nyelve. Nagy Sándor számára hadvezérei és tudósai görögül írták jelenté-

seiket, s biztosra vehető, hogy Scipio és Hannibal is görög nyelven tárgyaltak egymással.

Nagy Sándor, kinek lelkében először fogant meg a világbirodalmi gondolat, zseniális céltudatossággal látott hozzá tervei megvalósításához. Hódító útjában, amerre járt, mindenfelé görög városokat alapított, azzal a céltalattal, hogy kristályosodási pontjai legyenek annak a világkultúrának, melynek gránitszikláira világbirodalmát építeni akarta. Napnyugattól napkeletig egymás után gyúltak ki a görög irodalom, művészet és tudomány őrtüzei, melyek fénye századokon át vezére és ébresztője lett a népek lelki fejlődésének. A görög tragédiaköltők otthonosak lettek Egyiptomban épp úgy, mint Babyloniában, az örmények és parthusok között épp úgy, mint a távol indiai tartományokban, ahol, mint tudjuk, még a Kr. e. II. században is divatban volt a görög színjáték, s hol a helyi drámairodalom is valószínűleg ez ösztön nyomán kelt életre. De szerepet kapott a görög tragédia a nevelésben is. Plutarchos szerint Perzsia, Gedrózia és Baktria előkelő ifjai Sophokles tragédiáit szavalták.

A hellenisztikus világkultúra kiegyenlítődének a művészet még a nyelvénél is hathatósabb eszköze volt. A világigények szolgálatára megérett görög alkotó erő és formaérzék elárasztja termékeivel Syriát, az arabiai sivatagot, Baktriát, a Jordán s az Indus partvidékeit. A petrai sziklasírok tépett, nyugtalan homlokzata a hellenisztikus barokk építőművészetnek egyik legérdekesebb fejezete. A görög jellemportrénak tán legkimagaslóbb példáit a baktriai fejedelmi érmeek szolgáltatják, s a Pompejus-verő, félelmes Mithridates lobogó szellemről és vad elszántságról tanuskodó vonásait is görög véső őrizte meg számunkra. A görög vallási és mitológiai képtípusok Kína és India művészetét is megtermékenyítették, hol a gandharai kolostorok vidékén működő szobrásziskola a görög formakezelés értékesítése révén az indiai művészet sorsát századokra meghatározta. De építőművészeket is adott a görögség Indiának, akiknek sorából azonban csak a Kanishka indoskytha király szolgálatában működött Agesilaosról van hiteles tudomásunk.

A görög magvetés, amerre hullott, mindenütt friss aratásra érlelte meg a lelkeket. Még a hagyományaihoz legszívósabban ragaszkodó Egyiptom is görög befolyás hatása alatt művészetében egészen új kifejező eszközök birtokába jutott. Azt az anatómiai tudást, s a hullámzó húsfelület ábrázolásának azt a meggyőző valószerűségét, amit a berlini és a bostoni ú. n. zöld fejek, s a Tigrane—Pascha-reliefeken látunk, csak a görögök által Alexandriában fölvirágoztatott, rendszeres bonctani tanulmányok teszik érthetővé.

Rómát, — hiába volt a fáját féltő Cato minden ellenkezése! — már a Kr. e. III. századtól kezdve elárasztják a görög rhetorok és filozófusok, s tanításaik nyomán kigyúlnak és fölzsabadulnak a lelkek. A legnagyobb államférfiak: Scipio, Sulla és Caesar görög levegőben érlelődtek erőteljes, határozott egyéniségekké. Az a Róma, mely egész irodalmát és művészetét a görög kultúra termékenyítő áramlatának köszöni, e kultúra világhatalmát világraszóló szervezettségével évszázadokon át védte és biztosította. A görög szellem világhivatására Róma szolgálatában rendezkedett be véglegesen az egész világon. Ennek a szellemnek a győzelmes erejét hirdetik a Hispániától Arábiáig húzódó hatalmas romvárosok, melyek egyben a

császárkori antik kultúra görög kezekben érelt, nivellált egységének is legbeszédesebb bizonyágai.

A görög szellem és alkotóerő az antik kultúrának a Kr. u. IV. században bekövetkezett katasztrófája után új feladatok és új eszmék szolgálataiban is tovább táplálta a világot. Az új kultúrák kialakulásának a színhelye továbbra is a hellenisztikus Kelet. Itt teremnek, s innen indulnak útjukra a legnagyobb tehetségek. Maga Pál apostol is syriai származású, s az ókeresztény művészet fejlődését a görög hagyományokkal telített Alexandria, Ephesos és Antiochia irányították. Bizánc és az Iszlám művészetének bölcsőjét ugyancsak a hellenisztikus Kelet ringatta. Bizánc szellemi életének vezéralakjai Kis-Ázsia szülőttei. Nem véletlen, hogy a bizánci építészet legnagyobb remekének, a konstantinápolyi Aghia-Sophiának kisázsiai mesterek: a miletosi Isidoros és a trallesi Anthemios az alkotói. És azon sem csodákozhatunk, hogy az Omajjádok qusseir-amrai vadászkastélyának falképein még görög formaérzék lüktetését érezzük. A román építészeti stílus is, úgy látszik, kisázsiai talajban gyökerezik. A keresztény templomtornyok és az iszlám mecsetek minaretjeinek őset pedig a nagyhírű alexandriai Pharos szolgáltatta.

Mint a Pharos révbehívó fénykévéje a hajósokat, úgy vezette a következő századokban a keresőket, a tévelygőket és irányvesztetteket a görög kultúra példaadó ereje az önismeret megváltó útjára. Ez a kultúra lett az a tükör, melyben az ember önmagát s a környező világot, saját hivatását és képességeit újra meg újra fölfedezte. Mint a legnagyobb példa és a legtermékenyítőbb tanúság érezte hatalmát nemcsak a renaissance, hanem a lelkileg tőle annyira idegen gótika és barokk korában is. A gótikus szobrászok az architektonikus kötöttségéből felszabadult emberi test teljesebb megértését a görög művészetnek köszönik. Villard de Honnecourt s a reimsi mesterek vázlatkönyvei görög alkotásokkal telnek meg, s ez útmutatás nyomán lelkükben az új szépségeszmény tisztultabb és érettebb alakot öltött. Az antik művészeti ideáloknak irányító és szabályozó jelentőségét a barokk legerőteljesebb és leghatározottabb művészegyeniségei is elismerték. Lorenzo Bernini, aki szerint az olasz nép művészi fölnyét antik műkincseinek köszöni, a természet megértésének útja gyanánt az antik emlékek tanulmányát jelöli meg.

Mint Michelangelo s legújabban Rodin példája is mutatja, az igazán független, nagy művészellemek szabad fejlődését az antik művészet emlékeivel való eleven kapcsolat sohasem gátolta, hanem csak segítette és erősítette. Michelangelo a Laokoon átélése után talált igazán önmagára. Rodin önvallomása is világosan beszél: „Az antik művészetből indultam ki, de Itáliába érkezve Michelangeloba lettem szerelmes, s ez a szenvedély műveimen bizonyára érezhető. Azóta, utolsó korszakomban újra visszatértem az antik művészethez“. Hogy az antik kultúra alkotásaiban rejlő termékenyítő és fölszabadító ihlet részeseivé legyünk, ennek persze nem a klasszicizmus által programként hirdetett utánzás a módja. Ez a program az embert a görög kultúra révén nem önismeretre, hanem sajátos énjének föladására ösztönözte. Pedig minden, ami igazán nagy és jelentős e földön: egyetlen és utánozhatatlan. Minden létezésnek, a műalkotás életének is vannak külsőleg meg nem közelíthető misztériumai, mélységei, melyekkel szemben tehetetlen az értelem mérőnjára. Ide csak az átélés és az átérzés segít. S ennek az átérzésnek és átélésnek van igazán termékenyítő ha-

talma. A műalkotás tisztán optikai és átélés útján való birtokbavétele között óriási a különbség: az egyik inkább csak mechanikai, a másik lelki el-sajátítás. Az előbbi inkább csak megterheli, az utóbbi fejleszti a lelket. Amit megtanultam, az az enyém; amit átéltem, az énem részévé lesz. Amit megtanultam, azt el is feledhetem, amit átéltem, az kitörülhetetlen nyomot hágy lelkemben. A tanulás inkább passzív, az élmény aktív folyamat. Az ember lelki fejlődését nem ismeretek, nem a tudás, hanem élmények irányítják. Élmények irányítása nélkül tengődés a lét. Élni csak az tud, aki a lét örök értékeit, — mint Goethe kívánja, — nap-nap után újra fölfedezi. Az ilyen fölfedezésre azonban csak élmények képesítenek. A lét lényege és igazi értelme csak elhatározó, nagy élmények fényvillanásaiban világosodik meg előttünk. Lelkünk ilyenkor látóvá lesz Platon értelmében. S ez a meglátás táplálja hitünket, vezérli vágyainkat és törekvéseinket: az örök, az isteni felé. Éppen ezért a nevelésnek nem a pusztá ismeretközvetítés, hanem a termékenyítő élményekre való képesítés a legnagyobb és legnemesebb föladata.

A humanisztikus nevelés is akkor tölti be igazán hivatását, ha a görög kultúra példáival termékenyítő élmények útján oltja be és tartja ébren bennünk: az igazság szeretetét, a tökéletesség vágyát, az eszményekbe s a haladásba vetett hitet, azokat a görög lelkekben fogant tulajdonságokat, melyek a görög emberi ideált, a platoni *ἔπιθυμία ἀνθρώπου*-t eltöltötték, s amelyek ezt a fajt csodákra képesítették. Akinek lelkében Phidias és Platon élménnyé lett: az emberi mivoltában és hitében megerősödve indul további útjára. Ha az így értelmezett humanisztikus nevelést egyszer száműznék e földről, — akkor az emberi kultúrának is bealkonyodott.

Ki merné tagadni, hogy a forrongó, bomlott lelkű, irányt vesztett modern embernek, bárha körülötte és fölötte mindenféle technikai vívmányok berregnek és kattognak, mégis nagy, minden korok embere között talán a legnagyobb szüksége van az antik kultúra példái által nyújtott termékenyítő élmények tanulságaira, hogy lelkében újra megerősödjék az eszményhit, az örök igazságok utáni vágy s a hagyomány tisztelete.

A Medeia egyik karénekeben a komor Euripides lelkéből himnuszi szárnyalással tört ki annak a kulturának a rajongó csodálata, melyet a világ az ő kis Athénjének köszön:

Ósidőktől áldott Erechtheus törzse,
A boldog istenek kiválasztott népe,
Nektek érleli és termi a szentelt mezők
Örök életű talaja
A magasztos tudomány szellemi kenyerét.
A lég oly enyhe s a menny oly tiszta,
Mily édes itt a vándorlás!
És a múzsák tiszta, szűzies karának
Magas, harmonikus dalához Athén adta
A legzsebb akkordokat.

Hol a Kephisos vize édes-csacsán csobog,
Aphrodite frissítő nedűt ott merít.
A harmatot a szellők lenge szárnya viszi
Kerteken, réteken át,
A rózsafakadásnak vége soha sincs

S az istennő a legfrissebb hajtásokat
 Illatos koszorúba köti,
 A tudomány mellé társul küldi
 A művészetet, a bájt, a törekvést s a vágyat:
 Itt minden emberi képesség szárnyas életre kel.

Ugyanezeket a képességeket Goethe egyik költeményében („Die Poesie“ a „Parabolisch“ c. ciklusban) mint a legértékesebb istenadományokat sorolja fel. A görögség által fölfedezett örök emberi értékek csodálatában így forr össze Euripides és a „platonι ἐρωτικὸς ἀνὴρ“ legtökéletesebb modern képviselője Goethe. S ez a csodálat továbbra is élni fog a lelkekben, amíg csak hívő és törekvő ember lesz e földön.

Hekler Antal.

BELENÉZEK AZ ÉJBE

*Belenézek az éjbe, mely elnyel,
 Belenézek.
 Jön-e hajnal az éji homályra?
 Vagy, mint a nap esti sugára,
 Elenyészek?*

*Bíborra te fested a felhőt
 Esti sugár.
 Ni, a felhők fodra miként ég,
 S megszépül a föld, az imént még
 Pusztá, kopár.*

*Búcsúzó lelkem is így néz
 Vissza reád,
 Sanyarú ínséggel ijesztő
 De újra derengeni kezdő
 Pusztá világ.*

*Fényt hint le a lelkem az ég s föld
 Pereméig,
 Maradna tovább, de hiába,
 Beleolvad az éjbe, az árnyba
 S elenyészik.*

Vargha Gyula.